

## ASPEKTI PROMJENE SUSTAVA ODNOSA TALIJANSKO-HRVATSKO-SLOVENSКИH LUKA NAKON DEMOKRATSKIH PROMJENA S OSOBITIM OSVRTOM NA AGRARNI EKSPORT<sup>1</sup>

### THE ASPECTS OF CHANGE IN THE SYSTEM OF RELATIONS AMONG ITALIAN-CORATIAN-SLOVENIAN PORTS AFTER DEMOCRATIC CHANGES WITH PARTICULAR REGARD TO THE AGRARIAN EXPORT

Lóránt BALI

Georgikon, Kesthely

8861 Szepetnek

Kossuth Lajos ut. 65

Primljeno / Received: 10. 9. 2016.

Prihvaćeno / Accepted: 29. 11. 2016.

Stručni rad

Professional paper

UDK / UDC: [339.5:631] (439:497.5)“19/20”

327(262.3)“19/20”

#### SAŽETAK

*Nakon demokratskih promjena značajnu promjenu bilježimo u strukturi sustava odnosa sa susjednim zemljama te isto tako bilježimo i promjenu aspekata dopiranja do izlaza na more. Fizički zemljovid Mađarske nakon mira u Trianonu značajno se promijenio. Mađarsku sa svih strana zaokružuju brda, sa zapada Alpa, sa sjevera, istoka i jugoistoka Karpati, a sa jugozapada planinski lanac Karszt (Dinaridi) što otežava naš izlaz na more. Samo Dunav stvara prirodni koridor u smjeru SZ-JI i vodi na Crno-more.*

**Ključne riječi:** geopolitički položaj, prijevoz agrarnih proizvoda, Mađarska, Hrvatska, jadranske luke

**Key words:** geopolitical position, transport of agrarian products, Hungary, Croatia, Adriatic ports

#### GEOPOLITIČKO REDEFINIRANJE I POMAK TEŽIŠTA

##### Mađarska

Procesom demokratizacije 1990.-92. međunarodna okolina Mađarske značajno se promijenila. Prestala je ovisnost o Sovjetskom savezu te je postalo jasno kako CMEA i Varšavski ugovor gotovo ne važe više. U svim susjednim zemljama započeo je demokratski prijelaz. Raspadom Sovjetskog saveza, Čehoslovačke i Jugoslavije značajno se pomaklo težište između zemalja koje aktivno formiraju političke odnose u Karpatskoj kotlini (Panonskoj nizini). U novonastaloj situaciji porastao je značaj i domet kretanja Mađarske na širem geopolitičkom prostoru. Ukoliko uspoređujemo odnose u 1990-oj s onima u 1996-oj, možemo konstatirati kako je Mađarska između 6 zemalja koje formiraju političke odnose u Karpatskoj kotlini, 1990. godine je prema veličini prostora i broju stanovnika stajala na predzadnjem mjestu. Danas je slika sasvim drugačija, budući da smo u nizu dotičnih zemalja dospjeli na treće mjesto (Kitanics M., 2008.).

<sup>1</sup> The resaerch was supported by the European Union and the State of Hungary, co-financed by the European Social Fund in the framework of TÁMOP 4.2.4. A/2-11-1-2012-0001 National Excellence Program, A2-MZPD-12-0113

Raspad Sovjetskog saveza i Čehoslovačke dogodio se u mirnim okolnostima, dok je Jugoslavija raspala tijekom krvavog rata. Svagdašnja mađarska vanjska politika negira da je imala ikakve interese u generiranju procesa koji su doveli do raspada. Unatoč tome jasno je kako je raspad susjednih zemalja nakon stabiliziranja stanja, gledajući na dugu stazu, donio pozitivne promjene za Mađarsku. Njezino geopolitičko težište na tom području je značajno poraslo s obzirom na prethodno stanje, a demokratizacijom susjednih zemalja značajno su se poboljšale sposobnosti zagovaranja interesa mađarske manjine. Ona je u više slučajeva postala činitelj vlasti, na primjer u Rumunjskoj, Slovačkoj i Srbiji.

U slučaju osamostaljene Slovenije i Hrvatske, pored Austrije dobili smo dva stratezijska saveznika s kojima nemamo nikakve nesuglasice niti glede manjina niti u slučaju međudržavnih odnosa. Unatoč tome, kao posljedica Trianona još i dan danas izbijaju konflikti glede zaštite i stanja autohtonih mađarskih manjinskih zajednica na području Gornje Ugarske,<sup>2</sup> u zakarpatskom području, Erdelju i Vojvodini. Bez toga da učinim pogrešku zemljopisnog determinizma, sadašnja mađarska država ima najveće šanse za produbljivanje gospodarskih i političkih odnosa i za zagovaranje interesa sa onim zemljama koje nisu u vijencu Karpata. Od njih je uzimajući u obzir pouke zadnjih desetljeća donekle izuzetak Srbija. Dakle, srednje i dugoročno gledajući samo Austriju, Sloveniju i Hrvatsku možemo smatrati pouzdanim stratezijskim partnerima.

### Hrvatska

Hrvatska je od 1918., otkada je dio trojedne srpsko-hrvatske-slovenske kraljevine, zatim Jugoslavije, aktivni činitelj na području Karpata i Balkana. Jugoslavenska socijalistička republika je u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata bila jedan od najvažnijih potpornih stupova koji je osiguravao »ravnotežu na Balkanu«. To potvrđuju ratna zbivanja u proteklim godinama koje obilježavaju etnički konflikti te koje isto tako utječu na suvremena zbivanja (Gulyás L. 2008).

Prije nego što ćemo se baviti s novim elementima samoodređenja, vrijedno je skicirati zemljopisne činjenice koje utječu na geopolitičku određenost zemlje. Rijetko koja se zemlja nalazi na granici četiriju različitih kulturnih područja: Alpsko područje, Panonska kotlina, Mediteran-Dinari, kontinentalni Balkan. To dalje kompliciraju prirodne karakteristike koje proizlaze iz reljefa zemlje. Glede zaštite područja važno je ispitati karakter njezinih granica te ono što iste brojčano karakterizira. Zemlja veličine od 56 542 km<sup>2</sup> raspolaže s kontinentalnom granicom dužine od 2 028 km. Od cijelog odsječka dužina od 1755 km dodiruje se s državama u kojima se demokracija tek izgrađuje, a to su Bosna i Hercegovina te Srbija, a samo 41% cjelokupne dužine granice dijeli s nekim od članica EU-a (Mađarska, Slovenija) (Cvrtila V. 2000). Trebamo još napomenuti kulturne utjecaje na područje. Područje je to koje je zahvaćeno ortodoksijom i islamom, gdje su neprekidni njemački i talijanski utjecaji, kojima se pridružuju i mađarske težnje iako one slabije dolaze do izražaja.

U zadnjem desetljeću značajne su se promjene dogodile u strukturi hrvatske geopolitike i politike spram susjedima. Pretežno dimenzioniranje vojnopolitičkih stajališta se smanjilo te Hrvatska sve više iskorištava činjenicu prema kojoj se ona nalazi u kontaktnoj zoni već ranije spomenutih subregija. Među njima pokušava igrati povezujuću ulogu, istovremeno ispunjavajući i očekivanja EU-a. Pored toga svjesno se pokušava ograditi od Balkana, kao političkog pojma, te se deklarira zemljom pripadnicom jugo-istočne ili srednje Europe.<sup>3</sup>

<sup>2</sup> Temelj takvog konflikta bio je slovački zakon o jeziku, što je negativno utjecalo na pravo na uporabu materskog jezika Mađara koji žive u Gornjoj Ugarskoj. Takva sporna tema je s Rumunjskom na primjer i pitanje kulturne autonomije Erdelja.

<sup>3</sup> Balkan kao političko područje danas je značajno okrnjen. Rumunjska, Bugarska, Grčka i Slovenija kao zemlje članice EU-a ne mogu se smatrati »balkanskima«, kao ni Hrvatska koja je završila pregovore. Tako samo Bosna i Hercegovina, Srbija, Kosovo, Albanija i Makedonija se mogu »geopolitički jednoznačno« smatrati balkanskim zemljama. Poimanja su razmjerna, naime više mađarskih gradova aspiriraju na naslov Vrata Balkana: Szeged, Pécs. Pécs do te mjere, da je 2010. godine kao europsko kulturno prijestolje i službeno nadjenulo sebi taj atribut.

## Italija

Italija<sup>4</sup> i nekoliko njezinih pravnih prethodnika, odnosno njezine sadašnje jadranske luke su oduvijek igrale važnu ulogu u trgovini koja se odvijala na Jadranskom moru. Danas, glede mađarskog eksporta, Talijani su na 2-3. mjestu, dok glede importa oni stoje na 4. mjestu. S obzirom na međudržavne odnose ni jedna zemlja ne predstavlja za drugu istaknuti vanjskopolitički prioritet, vanjsko trgovinski odnosi se izgrađuju na nižim razinama, pa njihovi rezultati zaostaju s obzirom na mogućnosti. Za vrijeme druge polovice državnog socijalizma započela je izgradnja značajnijih subnacionalnih i mezoregionalnih odnosa u okvirima Radne zajednice Alpe Adria. Na europskom prostoru koji se integrira, sa strane Talijana je bilo inicijativa vezano za stvaranje labavijih oblika suradnje, kao na primjer Pentagonale, Hexagonale, Srednje-europska inicijativa. Danas, mađarsko gospodarstvo njeguje intenzivnije veze prije svega sa sjeverno-talijanskim područjima, kao što su Friuli-Venezia-Giulia, Emilia-Romagna, Lombardia, Trentino-Alto-Adige, Veneto. Dakle, Mađarska prema povijesnim tradicijama danas također njeguje intenzivnije veze sa sjeverno-istočnim dijelom Apeninskog poluotoka (Pap N., 2010.).

## Slovenija

Slovenija slično susjednoj Hrvatskoj, raspolaže s izraženom prirodnom razvedenošću, iz čega proizlazi markantna političko zemljopisna razvedenost. Zajedno sa uskim primorjem koje je aktivno u gospodarskom smislu, sjeverni alpski (Julijske Alpe, Pohorje), kršni južni dio zemlje dinarskog karaktera, panonsko kontinentalno područje (područje Mure) glavni su »sastavni dijelovi« zemlje.

Slovenija koja je nastala 1992., glede mađarsko-jadranskih odnosa predstavlja posebnu tvorevinu. Luka Koper je krajem 80-ih godina doživljavala svoje zlatno doba u tadašnjoj Jugoslaviji, kao dopunski kompleks luke u Rijeci. Nakon demokratskih promjena, kao posljedica mađarskih geopolitičkih nastojanja, domaća trgovinska politika koja je usmjerena na Jadransko more kontinuirano se okrenula od Rijeke te daje prednost Kopru. Na to je značajno utjecala željeznička linija između Zalaegerszeg-Órihodos, koja se izgradila 2000. godine te koja je preusmjerila značajan dio prometa prema Sloveniji. Bez obzira na liniju Órihodos – Savski Most, kod naših slovenskih susjeda dostupnost Kopra u smjeru Ljubljane ostvaruje se na dvostruko elektrificiranoj željezničkoj pruzi.

## GEOPOLITIČKI ODNOSI KOJI ODREĐUJU DOSTUPNOST JADRANSKIH LUKA

Za Mađarsku prioritet ima područje Panonije-Balkana, što pojačavaju tradicionalne prometne osi, koje prate zapadno-istočni, sjeverozapadno-jugoistočni, odnosno sjeverozapadno-jugozapadni smjer (8. ilustracija). Glede područja koje je predmet mog istraživanja suvremena mađarska stručna literatura bilježi sljedeće komunikacijsko-prometne osi (Erdősi F. 1996, Pap N., 1999-):

1. jugozapadni »Adria«-koridor
2. jugoistočni »Pontus-Levante«
3. južna »suezijska«
4. jugozapadna »slavonska«

Glede dostupnosti Rijeke, Kopra, Trsta vrijedno je ispitati značaj jugozapadnog Adria-koridora.

V/B koridor, koji je za Sloveniju, Hrvatsku i Mađarsku među prvotnim prioritetima, u smjeru Rijeke i Trsta potpuno se izgradio. Značajno se razvijala i željeznica, te se izgradila prva željeznička veza Mađarske prema Sloveniji. Međutim, nije još donesena konačna odluka o tome koji će smjer biti prvorazredan za Mađarsku, onaj prema Kopru ili onaj prema Rijeci (Fiumi) (Lőrinczné Bencz E., 2011.).

U Mađarskoj je najbolji V/C koridor glede izgrađenosti, koji je već dosežao od Budimpešte do granice s jednim odvojkom prema Pečuhu. Postoji realna šansa da će se u narednih deset godina modernizirati željeznica na odsječku Budimpešta-Dombóvár, međutim to se ne odnosi na linije koje se nalaze

<sup>4</sup> U mojoj analizi ne bavim se sa centrifugalnim i centripetalnim snagama koje kontinuirano djeluju u zemlji. Ova tema ne opravdava prikazivanje raščlanbe zemlje u političkom i zemljopisnom smislu. Prikazivanje istog prije svega je opravdano u slučaju susjednih zemalja, jer u biti karakteristike prostorne strukture Hrvatske i Slovenije utječu najviše na dostupnost ispitanih luka.



**Ilustracija 1.** Geopolitička i geoprivredna okolina Mađarske

1. zemljopisna prirodna okolina, 2. integracijska zona, 3. geoprivredna i geopolitička okolina, 4. pojas s ograničenim kooperacijskim sposobnostima, 5. stratejsko partnerstvo

**Izvor:** Bali L., 2012.



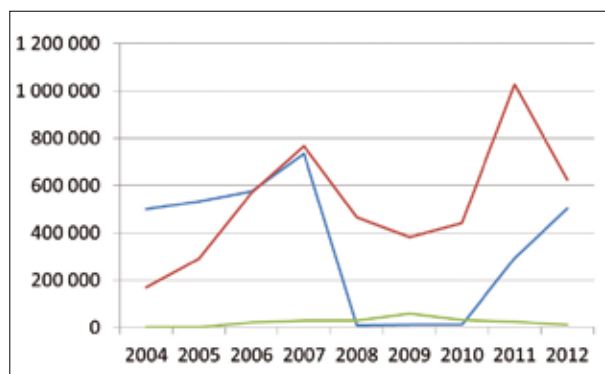
**Ilustracija 2.** Regionalna središnja područja i začeci regija uz Dunav na početku 21. stoljeća

**Izvor:** Tóth J. 2008.

blizu granica (Pécs-Villány-Magyarbóly, Szigetvár-Barcs-Gyékényes). Hrvatska strana trenutno izvodi radove obnove na odsječku Koprivnica-Zagreb, odnosno razvija prugu kao dvostruki kolosijek.

## RELACIJA MAĐARSKO-JADRANSKE TRGOVINE

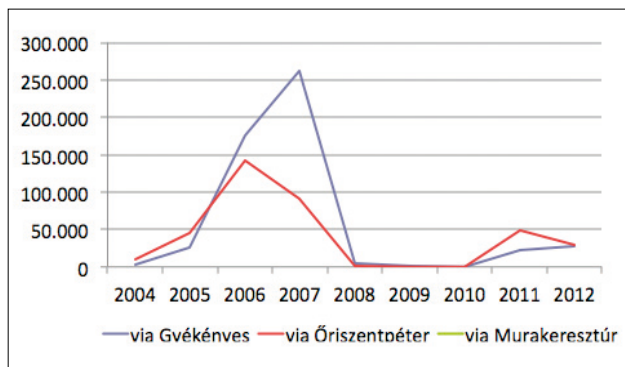
Kako je vidljivo iz svega rečenog, činitelji koji su utjecali na prisutnost mađarske trgovine stvorili su posebno stanje glede gradova Rijeka-Koper-Trst. Pomoću sljedećih ilustracija ću prikazati, kako se mijenjao promet pojedinih luka. Nakon priključenja EU-u ubrzo smo postali članica šengenskog pojasa, te je na graničnim prijelazima u smjeru Slovenije ukinuto brojanje prometa. Radi vjerodostojne potvrde mojih istraživanja, analize sam vršio isključivo na temelju podataka o transportu Rail Cargo Zrt. Glede teme istraživanja samo su tri željeznička granična prijelaza mogla dolaziti u obzir u istraživanju. Preko Gyékényesa se odvija promet prema Rijeci, preko Murakeresztúra prema Trstu, a preko Öriszentpétera prema Koprju.



**Graf 1.** Podjela željezničkog teretnog prometa u smjeru Rijeka između graničnih prijelaza i luka

**Izvor:** na temelju podataka Gyevnár Sándor Rail Cargo Zrt.

Nakon priključenja Mađarske i Slovenije Europskoj uniji, promet prema Koprju daje veliku većinu ukupnog prometa. U promjetaju prometa pomogle su ne samo one prednosti koje proizlaze iz šengenskog ugovora, nego i ponovna gradnja nove mađarsko-slovenske linije, što je pomoglo Koprju da stekne značajne prednosti. Promjena teretnog prometa između luka mogu se objasniti s trgovinsko političkim odlukama ad-hoc karaktera, odnosno u pojedinim slučajevima s administracijskim odlukama (graf 1.). U slučaju poljoprivrednog prometa dobro se vidi kako se mađarski promet odvija samo preko Rijeke i Koprja (graf 2.).



**Graf 2.** Podjela željezničkog teretnog prometa u smjeru Rijeka između graničnih prijelaza i luka

**Izvor:** na temelju podataka Gyevnár Sándor Rail Cargo Zrt.

U zadnjih deset godina Rijeka i Koper imali su istaknutu ulogu u plasiranju mađarskih poljoprivrednih proizvoda između 2006. i 2007. Tada se njihov udio/dobit približavao u pojedinim slučajevima i do 20-30% cjelokupnog prometa, što se smatra istaknutim.

## ZAKLJUČAK

Razdoblje nakon priključenja Mađarske i Slovenije EU-u doprinijelo je značajnom geopolitičkom prestrukturiranju za Mađarsku. Iako je već krajem 80-ih godina bilo jasno da je započelo povlačenje mađarske trgovine preko Jadrana, unatoč tome nitko nije mislio da će ona postati toliko eklektična i bez koncepcije<sup>5</sup>. Glede cjelokupnog prometa, Koper (Óriszentpéter) pokazuje očekivajuću konstantnost, dok promet ostale dvije luke u ispitanoj razdoblju pokazao je velike oscilacije. Glede prometa agrarnih proizvoda, slika je još ekstremnija. Murakeresztúr potpuno ispada iz kruga, dok kod ostale dvije Rijeke i Kopra periodično se bilježi prekid prometa.

## IZVOR

- Gulyás L., 2008. *Horvátország történeti struktúráváltozásai kezdetektől napjainkig*. Mediterrán Világ 6. évf. 7. szám, pp. 163-197.
- Kitanics M., 2008. *Magyar-balkáni kapcsolatok, a kezdetektől napjainkig*. (The Hungarian-Balkan relationships from the beginnings to recent years), The Hungarian Cultural Diversity Research, Joint Research with the University Pécs for the Preservation and Development of Cultural Diversity – Graduate School of Humanities and Social Sciences Nagoya City University. Nagoya, pp. 51-58.
- Pap N., 2010.: *Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Magyarország dél-európai kapcsolatainak politikai- és gazdaságföldrajzi értékelése*. Publikon Kiadó. Pécs, 320 p.
- Tóth J., 2008. *Térszerkezeti, népesség- és településföldrajzi tanulmányok*. – PTE Földtudományok Doktori Iskola. Imedias Kiadó, Pécs, 427 p.
- Rail Cargo Zrt. adatai Gyevnár Sándor alapján

## SUMMARY

After democratic changes, a significant change in the structure of the system of relations with the neighbouring countries has also been noted, along with the change of aspects of having an access to the sea. The physical map of Hungary after the Treaty of Trianon has changed significantly. Hungary is encircled by the mountains on all sides, the Alps on the north, the Carpathian Mountains on the north, east and southeast, and the Karszt mountain range on the southwest, which complicates its access to the sea. The only natural corridor in the direction NW-SE is the Danube, which leads to the Black Sea.

<sup>5</sup> Zadnja dva i pol desetljeća niti jedna mađarska vlada nije položila javnosti svima dostupnu koncepciju razvijanja glede mađarskih ulaganja na moru (Jadrano). Međutim to ne isključuje postojanje zamisli koje nisu publicirane.